

Главенчук А. В.,
співробітник Одеського археологічного музею
НАН України, м. Одеса, Україна
Піструіл І. В.,
канд. іст. наук,
доцент кафедри історії,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна
Секерська О. П.,
канд. іст. наук,
доцент кафедри всесвітньої історії,
Південноукраїнський національний
педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського,
м. Одеса, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОГО ПОСЕЛЕННЯ АНЕТІВКА II В 2015 році

У польовому сезоні 2015 року було продовжено дослідження пізньопалеолітичного поселення Анетівка II, розташованого на околиці с. Анетівка Доманівського району Миколаївської обл. Вивчалася ділянка ИП/23-30, яка прилягає безпосередньо до виробничих мікрокомплексів, які досліджувались на ділянці ЕП/13-22 в 1992–2006 роках Причорноморською експедицією під керівництвом В. Н. Станко. Методика розкопок включає розчищення культурного шару за умовними мікрогоризонтами зняття потужністю 5–7 см і поквдратною промивкою ґрунту, що дозволяє виключити втрати дрібноформатного матеріалу. У 2015 році були досліджені 15, 16, 17 і 18 (частково) мікрогоризонти зняття культурного шару. Археологічні знахідки залягали нерівномірно. Потужність жовтуватих суглинків, в яких залягає культурний шар пам'ятки Анетівка II в різних місцях різна – це пов'язано зі схиловими змивами в давнину і різними умовами накопичення літологічних пачок. У 2015 році було розчищено непорушене скупчення археологічного матеріалу (робоче місце). Під час розкопок в сезоні 2015 року в процесі розчищення культурного шару ділянки ИП/23-30 виявлено 13729 екземплярів крем'яних виробів і понад 6500 фрагментів кісток тварин.

Ключові слова: Північно-Західне Причорномор'я; Анетівка II; верхній палеоліт; кам'яний інвентар.

В полевом сезоне 2015 года было продолжено исследование позднепалеолитического поселения Анетовка II, расположенного у с. Анетовка Доманевского района Николаевской обл. Изучался участок ИП/23-30, который прилегает непосредственно к производственным микрокомплексам, исследованным на участке ЕП/13-22 в 1992–2006 годах Причерноморской экспедицией под руководством В.Н. Станко.

Методика раскопок включает расчистку культурного слоя по условным микрогоризонтам снятия мощностью 5–7 см и поквдратной промывкой ґрунта, что позволяет исключить потери мелкоформатного материала.

В 2015 году во время работ на участке с древней промоиной были исследованы 15, 16, 17 и 18 (частично) микрогоризонты снятия культурного слоя. Археологический материал залегал неравномерно. Мощность желтоватых суглинков, в которых залегают культурный слой памятника Анетовка II в разных местах разная – это связано со склоновыми смывами в древности и различными условиями накопления литологических пачек. В 2015 году было расчищено ненарушенное скопление археологического материала (рабочее место).

Во время раскопок в сезоне 2015 года в процессе расчистки культурного слоя участка ИП/23-30 обнаружено 13729 экземпляров кремневых изделий и более 6500 фрагментов костей животных.

Ключевые слова: Северо-Западное Причерноморье; Анетовка II; верхний палеолит; каменный инвентарь.

Investigation of Late Palaeolithic site of Anetovka II (Domanivka district of Nikolayiv region, Ukraine) during excavation season of 2015 was undertaken in section ИП/23-30. This section is located in north-western part of the site and is directly adjacent to fabrication microcomplexes of section ЕП/13-22 that was investigated in 1992 – 2006 by Pontic expedition (headed by V. N. Stanko).

The excavation technique of «suspended» cultural layer included:

– *«square-by-square» clearing of nominal microhorizons (5–7 cm thickness of each) – №№ 15, 16, 17 and 18 (partly);*

– *«square-by-square» floatation of soil (that ensures the loss of small-grain material).*

Diverse lithological situation of section ИП/23-30 of the site (including the ancient gully) determined the irregularity of archaeological material stratification; in particular, different thickness of yellowish loams (cultural layer of the site) was determined by various long-term modes (intensity) of slope erosion and conditions of lithological accumulations.

Clearing of cultural layer in course of excavation season of 2015 (microhorizons of sector ИП/23-30 of the site) provided 13729 flint pieces and over 6500 fragments of animal bones. Above all, in situ assemblage of material («the work place») was revealed due to mentioned excavation technique.

Key words: *North-West Black Sea region; Anetivka II; Upper Paleolithic; flint inventory.*

У 2015 році, після 3-річної перерви, було продовжено дослідження пізньопалеолітичного поселення Анетівка II, яке розташоване біля села Анетівка Дomanivського району Миколаївської області, на високому правому березі ріки Бакшали – правій притоки Південного Бугу. Пам'ятка Анетівка II досліджується з 1978 року до тепер експедицією під керівництвом В. Н. Станко (1978–2007 рр.) та І. В. Піструїла (з 2008 р.) [1]. З 1992 року досліджується північна частина поселення, на якій розташовані виробничі комплекси, де розщеплювались та оброблялись камінь, кістка, ріг та виготовлялись знаряддя праці і мисливське озброєння. Поселення Анетівка II – стоянка мисливців на бізона, які мешкали в прильодовикових степах 18–19 тисяч років тому назад (в період максимуму останнього зледеніння). У розкопках брали участь студенти, які проходили польову археологічну практику – студенти I курсу факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв) та студенти I курсу Південноукраїнського педагогічного університету ім. Ушинського (м. Одеса).

У 1999 році, після зняття 9-го мікрогоризонту культурного шару ділянки ОИ/13-22 (яка є східною частиною ділянки ЕП/13-22), під час прокопування під культурним шаром, було з'ясовано, що сильна концентрація матеріалу на досліджених квадратах Ж/20, Ж/21, З/21 була пов'язана із стародавньою проміною. Археологічний матеріал під час прокопування фіксувався, в основному, в ходах землерийних тварин (так званих кротовинах). Виняток становило скупчення матеріалу, виявлене на квадраті ЗИ/20-22. Це скупчення інтерпретоване як стародавня вимоїна, заповнене археологічним матеріалом. Починаючи з квадрата З/20, вимоїна «йшла» за напрямом на північний захід в північний борт розкопу. Під час розчищення культурного шару основної частини ділянки (ЕП/13-22) були виявлені окремі скупчення археологічних знахідок. Оскільки кілька скупчень протягувались у північний борт розкопу ділянки, до північної бровки була «прирізана» ділянка ИП/23-27, яка також вивчалася по мікрогоризонтам зняття поквратно, з промиванням ґрунту. Нумерація мікрогоризонтів зняття культурного шару синхронізована (за природ-

ним ухилом літологічних горизонтів) з ділянкою КП/13-22. Під час робіт на ділянці КП/13-27 з'ясувалося, що давня вимоїна, виявлена в 1999 р., продовжується нижче прокопаної ділянки. Для запобігання можливого знищення давньої проміони з археологічним матеріалом, у 2008–2011 році було продовжено вивчення ділянки ИП/23-27, де був розбитий розкоп площею 35 м². У 2009–2011 роках дослідження ділянки ИП/23-27 продовжено, поступово була зроблена «прирізка» на квадрати КП/28-30. На дослідженій території знахідки концентрувались нерівномірно, в основному – по лінії «південний схід – північний захід», шириною від 70 см до 2,5 м. Скупчення матеріалу пов'язане із стародавньою проміною, яка знаходиться на цій ділянці. Квадрати поза проміною дали невелику кількість археологічного матеріалу.

У 2015 р. вивчення стоянки здійснювалось на ділянці ИП/23-30, яка з півночі обмежена давньою балкою, що «впадає» в річку Бакшалу. Ділянка ИП/23-30 знаходиться на північно-східній околиці поселення Анетівка II і прилягає безпосередньо до виробничих мікрокомплексів, що були досліджені на ділянці ЕП/13-22 в 1992-2006 роках [2]. Досліджувана ділянка ЕП/23-30 являє собою давню вимоїну – неглибоку балочку, що утворилася до існування тут стоянки. Ця вимоїна-балочка, певно, захищала людей від холодних північних вітрів. Специфіка формування, існування, руйнування і захоронення культурного шару Анетівки II на схилі мису дозволила в багатьох місцях зберегти непорушений культурний шар. Під час розчищення культурного шару були виявлені окремі скупчення археологічних знахідок, в їхньому числі – кілька добре збережених скупчень археологічного матеріалу (виробничих місць давніх мешканців поселення).

У 2015 році під час робіт на ділянці з давньою проміною були досліджені 15-й, 16-й, 17-й і частково 18-й мікрогоризонт зняття культурного шару. Культурний шар в процесі розкопок «розбивався» поквратно, за умовними мікрогоризонтами зняття потужністю 5-7 см. Ґрунт усіх квадратів був просіяний через сито з діаметром вічка 0,4 см. Методика дослідження ділянки також включає обов'язкову промивку ґрунту кожного квадрату водою через сито з дрібними вічка-

ми, що дозволило виключити втрати дрібноформатного матеріалу.

Кількість археологічних знахідок збільшується на північний захід ділянки, до квадратів НІІ/28-30. З південного сходу археологічні знахідки практично вичерпалися. Кам'яні і фауністичні знахідки залягали в вимоїні нерівномірно. Кількість археологічних знахідок збільшується на північний захід ділянки, до квадратів НІІ/28-30. З південного сходу знахідки практично вичерпалися. В процесі розчищення 15–17-го мікрогоризонтів зняття культурного шару невелике скупчення кременю і дрібно роздроблених кісток зафіксовано на кордонах квадратів КЛ/24-25. Найбільша щільність матеріалу відзначена за невеликим скупченням на квадраті МО/27-28. В 17-му мікрогоризонті зняття культурного шару також збільшилася щільність знахідок на квадратах ОП/29-30. 18-й мікрогоризонт зняття культурного шару до кінця не був досліджений (квадрати ОП/29-30 законсервовані). На ділянці ІМ/23-26 археологічні знахідки виявлені в невеликій кількості. Основна маса матеріалу виявлена на квадратах Н/27 і НО/28. В напрямку півночі кількість матеріалу сильно збільшується. Остаточні дані про характер розподілу археологічного матеріалу 18-го мікрогоризонта будуть тільки після закінчення дослідження.

У різних частинах ділянки ІП/23-30 ми спостерігаємо неоднакову літологічну ситуацію. Потужність жовтуватих суглинків, в яких залягає культурний шар пам'ятки Анетівка ІІ, в різних частинах ділянки різна – це пов'язано зі схиловими змивами в давнину і різною потужністю та швидкістю накопичення літологічних пачок. У 2015 році було розчищене непорушене скупчення археологічного матеріалу (робоче місце), в місці розташування якого жовто-коричневі суглинки лежали відразу зверху шару стародавнього третинного піску білого кольору (літологічні розрізи в інших місцях стоянки в попередні роки показали залягання піску на 1,5–2 м глибше, ніж суглинки з культурним шаром (між ними розташовувались ще кілька пачок інших відкладень, включаючи глини). На північній частині ділянки ЕП/23-30 та в глибокій давній балці поряд з ділянкою виявлені природні родовища вохри (земляна форма вохри, яка складається з глини, пофарбованої окислами заліза) яскравого вишневого кольору.

За техніко-типологічним складом колекція, одержана при розкопках 2015 року загалом не відрізняється від колекції з розкопок інших ділянок Анетівки ІІ і належить до епігравецького технокомплексу (табл. 1) [3, с. 23–63]. Крем'яні знахідки презентують повний цикл обробки кременю – від первинного розщеплення до виготовлення, поновлення та переоформлення різних знарядь. Загалом в 2015 році шляхом розчистки культурного шару знайдено 13729 крем'яних предметів. Серед крем'яних знахідок – знаряддя праці та первісного озброєння, виготовлені цілеспрямовано шляхом регушування та додаткових сколів оформлення (наприклад, різцевих сколів), сколи з нуклеусів (відщепи та пластини – цілі чи фрагменти), які первісні жителі Анетівки використовували без вторинної обробки і на яких залишилися макросліди зношування від використання їх в якості знарядь праці, видимі

неозброєним оком (так звана ретуш використання або утилізації).

Серед знарядь з вторинною обробкою – мікропластини з притупленим краєм, притупленим краєм та кінцем; відщепи, пластини, мікропластини та осколки з різними типами ретуші; скребки, різці, скобелі, вістря та мікровістря, ножеподібні та долотоподібні вироби, тронковані та підтесані пластини та мікропластини, пилки, комбіновані знаряддя, пластини та мікропластини зі скошеним ретушню кінцем, комбіновані знаряддя.

Масові знахідки сколів (пластин та відщепів) без вторинної обробки. Крім цього, знайдені предмети, які характеризують процес первинного розщеплення кременю нуклеуси одно-, дво- та триплощинкових, нуклевидні осколки та уламки (предмети, що ілюструють спроби неважкого формування нуклеусів та були виключені з подальшого процесу розщеплення кременю, як такі, що не задовольняли первісних майстрів своєю якістю), сколи оформлення та переоформлення нуклеусів (сколи оновлення-оживлення площадки нуклеусів та реберчасті технологічні сколи, які виправляли робочу площину нуклеусів), які дозволяли зробити більшу кількість потрібних сколів і економніше використовувати крем'яну сировину. Великий процент знахідок на ділянці становлять відходи первісного виробництва – жовна та гальки розбиті та розколоті (сировина, що не підійшла для подальшого використання), осколки та уламки різних розмірів, лусочки, різцеві сколи.

Аналіз крем'яної сировини з розкопок 2015–2016 рр. показав, що кремій (жовновий та гальковий) – різної якості та різного ступеня патинізації (непатинізованого кременю – мало). Галькова сировина в цілому – кращої якості, ніж жовнова. Але масовість жовнової сировини (в основному місцевої, «бакпальської») дозволяла первісним людям вибирати кремій потрібної якості в достатній кількості. Легкодоступної сировини на виробничій ділянці пам'ятки Анетівка ІІ було багато, що сприяло її неекономному використанню.

Окрім крем'яних артефактів, отримані і вироби з інших кам'яних порід та мінералів (які є знаряддями праці, прикрасами та виробами первісного мобільного мистецтва). З виробів первісного мистецтва знайдені зооморфні фігурки тварин та антропоморфне зображення. Також виявлені знаряддя з оброблених кісток тварин – вирізані пластини з ребер та трубчастих кісток, кістяні вістря та проколки.

Окрім крем'яного інвентарю, в 2015 році було знайдено понад 6500 фрагментів кісток тварин. У цілому, фауністична колекція 2015 р. не відрізняється від загальної фауністичної колекції поселення [4, с. 127–131]. На сьогодні фауністична колекція до кінця не оброблена, але більшість остеологічних знахідок (5798 екземплярів) є дрібними фрагментами трубчастих кісток великих тварин, які ближче не піддаються визначенню. Кількість кісток, що піддаються визначенню – 398 фрагментів, з яких 295 – дрібні уламки зубної емалі і 100 фрагментів кісток первісного бізона. Ще 2 екземпляри (зуби) належать широкопалому коню [5, с. 33-35]. Багато ребер бізона носять сліди розщеплення та використання.

Ділянка ИП/23-30, розкопки якої продовжуються, є частиною виробничих комплексів по розщепленню та обробці каменю, рогу та кісток. На ділянці наявні робочі місця первісних майстрів (які складаються з крем'яних знахідок, що характеризують повний цикл

обробки кременю від первинного розщеплення до виготовлення готових виробів та відходів виробництва; ковадл, відбійників та ретушерів, великих каменів-підставок, предметів мобільного мистецтва та прикрас; остеологічних залишків).

Таблиця 1

Анетівка II. 2015 р.
Техніко-типологічний склад колекції крем'яних виробів ділянки ИП/23-30. Зведена таблиця 15-18 мікрогоризонтів зняття. Розчистка культурного шару

Найменування виробів	Кількість				Всього	%
	М/г 15	М/г 16	М/г 17	М/г 18		
Гальки оббиті та розколоті	22	13	6	6	47	0,3
Осколки та уламки	448	205	172	47	872	6,4
Нуклеуси та пренуклеуси	248	89	100	26	463	3,4
Сколи поновлення нуклеусів	111	66	63	25	265	1,9
Відщепи	3147	1316	1311	372	6146	44,8
Пластини та мікропластини	2353	872	985	202	4412	32
Лусочки	440	213	160	15	828	6
Різцеві сколи	35	14	9	1	59	0,4
Різцеві сколи з ретушшю	2	1			3	0,02
Різцеві сколи з ретушшю утилізації			1		1	0,007
Різці	62	30	26	16	134	1
Скребки	11	3	7	2	23	0,2
Скобелі	17	1	3	2	23	0,2
Вістря	8	7	9	3	27	0,2
Мікровістря	24	17	8	4	53	4
Мікропластини з притупленим краєм	65	25	18	3	111	0,8
Мікропластини з притупленим краєм та кінцем		2		1	3	0,02
Мікропластини з ретушшю	10	3	2		15	0,1
Пластини з ретушшю	22	5	7	2	36	0,3
Відщепи з ретушшю	11	6	10	7	34	0,2
Осколки з ретушшю	3				3	0,02
Ножеподібні вироби	4	4	18	2	28	0,2
Долотоподібні вироби	1	1	1		3	0,02
Тронковані пластини	1	1			2	0,01
Пилка на пластині		1		1	2	0,02
Пластини та мікропластини підтесані	1	1	6		8	0,06
Пластина та мікропластина зі скошеним кінцем	7		1	1	9	0,06
Відщепи та платини з ретушованою виїмкою		2	3		5	0,04
Пластина з зубчатою ретушшю	1				1	0,007
Комбіновані знаряддя	1	2	1		4	0,03
Фрагменти ретушованих виробів			1		1	0,007
Сколи з ретушшю утилізації	33	21	43	11	108	0,8
Всього	7088	2921	2971	749	13729	100

ЛІТЕРАТУРА

1. Главенчук А. В. Исследование каменного века долины р. Бакшаль: некоторые итоги и перспективы / А. В. Главенчук, Д. В. Киосак, И. В. Пиструил // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 96. – Вип. 83. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 49–55; Станко В. Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2 / В. Н. Станко, Г. В. Григорьева, Т. Н. Швайко. – К.: Наукова думка, 1989. – 137 с.; Станко В. Н. Охотники на бизона в позднем палеолите Украины / В. Н. Станко // Археологический альманах. – Донецк, 1996. – № 5. – С. 129–138; Станко В. Н. Некоторые итоги изучения позднего палеолита Северо-Западного Причерноморья (Южнобугская группа памятников) / В. Н. Станко // Археология и этнология Восточной Европы: материалы и исследования. – Одесса: Гермес, 1997. – С. 14–27.
2. Главенчук А. В. Исследование производственного участка на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2 / А. В. Главенчук // Stratum plus. – СПб., Кишинев, Одесса. – 2003–2004. – № 1. – С. 206–227.
3. Станко В. Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2 / В. Н. Станко, Г. В. Григорьева, Т. Н. Швайко. – К.: Наукова думка, 1989. – 137 с.
4. Библикова В. И. Характеристика остеологического материала из раскопок позднепалеолитического поселения Анетовка 2 / В. И. Библикова, А. В. Старкин // Станко В. Н., Григорьева Г. В., Швайко Т. Н. Позднепалеолитическое поселение Анетовка 2. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 127–131.
5. Піструїл І. В. Археозоологічна колекція стоянки Анетівка II (за матеріалами розкопок 2015 р.) / І. В. Піструїл, О. П. Секерська // Історіосфера. Матеріали Одиннадцятої наукової конференції викладачів, студентів, магістрів, аспірантів та молодих учених ПНПУ імені К. Д. Ушинського. – Одеса: ПНПУ, 2016. – С. 33–35.

Рецензенти:

Багмет М. О., д-р іст. наук, професор.

(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

Тригуб О. П., д-р іст. наук, професор.

(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Главенчук А. В., Піструїл І. В., Секерська О. П., 2016

Дата надходження статті до редколегії 25.10.2016